

СТАЛИЙ РОЗВИТОК ЯК СКЛАДОВА ІДЕЇ СУЧАСНОЇ ЄВРОПИ

Харченко В.О., пошукач кафедри філософії Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова

У статті на матеріалі німецького соціально-філософського дискурсу розглядаються настанови та соціальні імперативи сталого розвитку, які генетично пов'язані з ідеєю Європи. Концептуалізація сталого розвитку під впливом ідеї Європи здійснюється не тільки у соціально-економічній площині, а й у проблемному полі екологічної етики та філософії освіти. Показано, що імператив сталого розвитку на практичному рівні висуває домагання на втілення сподівань і мрій, які представлені в ідеї Європи. До ядра цієї ідеї входить визнання необхідності сталого розвитку європейських суспільств, здатних забезпечувати свободу і гідне життя своїм громадянам. Доводиться, що однією з передумов сталого розвитку суспільств є інклюзія Чужого як ресурсу самооновлення.

Ключові слова: ідея Європи, сталий розвиток, суспільство, ресурс, оновлення, гуманізація, світове суспільство, інклюзія, Чуже, визнання.

Євроінтеграційні процеси, що відбуваються в Україні, поглиблення співпраці з країнами ЄС передбачають більш глибоке розуміння ідеї Європи як комплексу смислів, орієнтирів та настанов для практичної діяльності, спрямованої на трансформацію сучасного суспільного життя за європейськими стандартами. У цьому зв'язку важливого значення набуває досвід розбудови і втілення ідеї Європи у західних та українських контекстах. Експлікація комплексу смислів, які утворюють серцевину, так зване «недоторкане ядро» цієї ідеї, є важливою передумовою ефективного функціонування ЄС. Складовою цього ядра є вимога сталого розвитку європейських суспільств, аналіз контекстуальної обумовленості якої має принципове значення для розробки ефективної стратегії входження України в Європу.

Теорії сталого розвитку, обґрунтуванню стратегії його практичного забезпечення присвячено чимало праць вітчизняних та зарубіжних авторів. Серед них треба передусім назвати праці В. Андрущенка, У. Бека, В. Беха, Є. Борщука, М. Моїсеєва, В. Портера та ін. Але внутрішній взаємозв'язок між орієнтацією сучасних розвинутих соціумів на сталий розвиток та ідеєю Європи все ще залишається за межами соціально-філософської рефлексії.

Метою цієї статті є розгляд впливу ідеї Європи на трансформацію уявлень щодо змісту та перспектив сталого розвитку. Зосередження дослідницької уваги на соціальних та етичних викликах, пов'язаних з вимогами сталого розвитку сприятиме подоланню утопізму та міфотворчості, притаманних суспільній свідомості країн із соціалістичних минулим, для яких ідея Європи нерідко ототожнюється з гарантією автоматичного перетворення суспільств хронічного дефіциту у суспільства добробуту і благоденства, витісняючи далеко на задній план нагальні завдання модернізації таких соціумів.

Тут не зайве нагадати, що з імперативом сталого розвитку пов'язані сподівання і мрії, які присутні також в ідеї Європи. Ця ідея та практики її реалізації і радикально змінили і продовжують оновлювати сучасне суспільне життя і долю пересічної людини. Проблема визначення і вибору суспільної орієнтації із урахуванням сучасних соціокультурних контекстів, передусім глобалізації та її викликів, не може розглядатись умоглядно у відриві від соціальних практик і досвіду критичної саморефлексії сучасних соціумів, контрфактичністю яких все частіше проголошується світове суспільство, концептуалізація якого здійснюється здебільшого через узагальнення досвіду розбудови нової Європи [Див.1, с. 37].

В свою чергу гіпотетичне світове суспільство нерідко розглядається як реалізація концепції сталого розвитку [11, с. 103-104]. Абстрактна і конкретна утопії тут накладаються одна на одну, але через таке взаємопроникнення вони обидві стають потужним генератором суспільних перетворень. Адже ані сталий розвиток, ані ідею Європи неможливо симулювати упродовж більш-менш тривалого часу. Аргументом на користь цього є динаміка сталого розвитку, яка заперечує можливість будь-якого раптового дива у царині суспільного життя.

Щоправда, метафорика дива, яка неприпустима в теорії сталого розвитку, досить часто зустрічається в регіональних онтологіях організації європейського простору. Як приклад тут можна навести так зване «німецьке»

або «скандинавське диво». Але ці «дива» є виразом тенденції сталого розвитку, що виключає заздалегідь заплановані усякого роду «прориви» та «великі стрибки» тощо. Підстави для таких сподівань, як відомо, постачають марксистська теорія суспільства та соціально-філософська модифікація синергетики. Але у добу «вичерпаності утопічних енергій» (Ю. Габермас) ці пропозиції користуються попитом хіба що на пострадянському просторі. Але і тут їх витісняє теорія сталого розвитку, яка закріплюється у відповідних законодавчих актах. Перелік цих актів див. [2, с. 108-111]. Однак у відриві від ідеї Європи, насиченої гуманістичними смислами, навіть концептуалізація «прискороного сталого розвитку» передбачає раціоналізацію цього процесу, що можна пояснити впливом ідеї Європи.

У сучасному німецькому соціально-філософському дискурсі сталого розвитку його концептуалізація під впливом ідеї Європи здійснюється не тільки у соціально- економічній площині, а й у проблемному полі екологічної етики та філософії освіти [7, с. 16-17]. Окрім того, у добу глобалізації проблематика сталого розвитку тісно пов'язана з проблемою соціальної рівності і справедливості. Екологічний вимір сталого розвитку тут набуває першорядного значення. Забезпечення екологічної рівноваги і сталий розвиток з його тими чи іншими стратегічними напрямками можна узгодити лише на основі дискурсивної етики, ствердження якої здійснювалось на основі сучасних і постсучасних інтерпретацій ідеї Європи. Християнська етика як складова ідеї Європи передбачає встановлення самообмежень, які є запобіжним заходом, покликаним гальмувати процеси трансформацій суспільств добробуту у суспільства споживання, бо міжпоколінна та екологічна справедливість за умов домінування споживацьких інтересів залишаються порожніми гаслами.

Суспільства, що проголошують своїм орієнтиром сталий економічний розвиток і водночас позиціонують себе як демократичні та справедливі спільноти, повинні постійно здійснювати процедури самопостереження і самоконтролю на макро- мезо- і макрорівнях. Ідея Європи як регулятивна

ідея сприяє створенню механізмів для виконання таких процедур самопізнання складно структурованих соціальних систем. На це звертає увагу Н. Луман, визначаючи семантики нової і старої Європи [6, с. 931, 954]. При цьому треба зазначити, що транстемпоральність основних смислів ідеї Європи обумовлена їх постійним самооновленням та усуненням з комунікативного простору небажаних смислових відтінків антидемократичного характеру, наприклад. Європа-фортеця, Європа для європейців тощо [докладніше про такі небажані смисли див. 5, с. 201]. При цьому семантика гостинності і миролюбства одержує перемогу у таких змаганнях смислів і перетворюється на інваріантну складову ідеї Європи як чинника гуманізації суспільного життя із урахуванням перспективи Чужого та Іншого з їхніми домаганнями на визнання [4, с. 185-186]. Це виключає національний егоїзм і приватизацію стратегії сталого розвитку, яка доповнюється етикою відповідальності. Якщо ж своєчасно не розпізнати симптоми національного егоїзму з його домаганнями на монополізацію права на сталий розвиток, то виникають спотворені форми європейської соціалізації через хибне ототожнення ідеї Європи з цінностями суспільства споживання, що перетворює інтерпретацію її смислів на репресивний дискурс у парадигмі «мати» і закриває комунікацію у парадигмі «бути» (за шкалою Е. Фромма), відсуваючи на задній план її екзистенціально значущі смисли.

В свою чергу, саме за умов сталого розвитку прояснюється той момент, що активізація суспільно-перетворюючого потенціалу ідеї Європи відбувається через механізми інклюзії та ексклюзії емпіричних та гіпотетичних суб'єктів європейської спільноти, яка на метатеоретичному рівні концептуалізується як «європейське людство» (Е. Гуссерль). Справедливість як складова європейської ідеї, єдність моралі і права контролюють дію цього механізму, забезпечуючи його прозорість та комунікативну нерепресивність. Європа як мрія, як взірець наслідування та Європа як ідея мають різні механізми впливу на суб'єктів соціальної

творчості. У першому випадку (Європа як мрія) ці механізми формуються на основі утопічного мислення, у другому (Європа як взірець для наслідування) – на міметичній раціональності, у третьому (Європа як ідея) – у площині комунікативної раціональності, перед усім через активізацію дискурсивного розуму, який визначає пріоритетні напрями сталого розвитку у тих чи інших соціокультурних контекстах.

Ці контексти створюються не тільки локальними умовами розгортання процесу сталого розвитку, вони є також наслідком глобалізації, точніше її глокальними репрезентаціями. Ущільнення соціального простору, інтенсифікація міжлюдських стосунків конституюють специфічний мультикультурний контекст, у якому без забезпечення суспільного консенсусу важко реалізувати стратегічне мету сучасних розвинутих суспільств, саме: їхній сталий розвиток. Без перетворення Чужого на Своє-Інше зменшується здатність суспільств до розвитку. Зазначимо, що семантика Чужого тісно пов'язана з семантикою Європи у її історичній ретроспективі і відіграє значну роль в еволюції суспільств.

У генезі європейського світу семантика Чужого має дескриптивно-аналітичну складову та комплекс смислів нормативно-афективного характеру (страх перед неочікуваним, руйнація структур повсякденності через вторгнення незнайомого, ксенофобія і ксенофілія). Нагадаємо, що у давній Греції (5-6 ст. до н. е.) гість (xenos), завжди був чужинцем, бо в принципі замкнуті на собі поліси не припускали появу Чужих, але якщо таке траплялось, господар був зобов'язаний надавати йому притулок та охорону. Це були взаємні зобов'язання, а узагальнений досвід їх виконання покладено в основу аристотелівської етики. Це також знайшло прояв у символізації просторово розділених взаємозобов'язань. На такій основі, як зауважує П. Слотердайк, у суспільстві конституюються договірні структури і зрештою – інститут дипломатії [8, 116] Гість (hostis) у семантиках давнього Риму – це здебільшого незапрошений або незнайомий для господарів Чужий, на відміну від знайомих відвідувачів. Гостинність (hospitalitas) має своїм семантичним

додатком перебування на чужині. Варто нагадати, що госпіталь до самого 18 ст. в Західній Європі був багатофункціональною установою для надання притулку Чужим. У семантиках Європи, поширених у давньоримському суспільстві, поняття гостя було амбівалентним, означало не тільки гостя, а й ворога. Останнє збереглося до 40-х років ХХ століття. Варто згадати, що символіка Європи в ідеології Третього рейху була підпорядкована її архаїзованій та мілітаризованій міфотворчості, де Європа мислилась як фортеця (Festung Europa), яку захищає «сила порядку» (Ordnungsmacht), тобто консервативна сила, спрямована проти сталого розвитку [5, с.201-203]. Семантика ворога , навіть якщо вона представлена в ідеї Європи латентно, завжди означає ексклюзив. Вона може мати різні прояви (жорстка політики щодо біженців, суворий візовий режим, різного роду необґрунтовані обмеженні тощо), але завжди призводить до закритості, що суперечить екстериторіальності європейського простору. Адже, як зауважує Р. Штіхве, « Європа у стратегічному сенсі є результатом інклюзії усіх прибульців до суспільного світу, який раніше визначався структурами Давнього Риму» [12, с. 79].

Отже, історико-генетичний підхід відкриває дві інтерпретаційні схеми ідеї Європи. Перша, яка усіх прибульців розглядає як ворогів або як варварів, від яких треба захищати населення, культуру, суспільні структури та інституції. Друга, коли домінує семантика гостя, який через запропоновані можливості інтеграції перетворюється з Чужих на Своїх.

Інклюзія не завжди буває жорстко закріпленою. У сучасному світі вона має динамічний, процесуальний характер. Саме це поєднує семантику старої і нової Європи. Такою гнучкою і текучою є інституція гастарбайтеров. Поняття гастарбайтера і його фактичність входять до семантики як нової, так і старої Європи. Р. Штіхве зазначає у цьому зв'язку: « Гастарбайтери – це дуже поширена інституція, яку ми знаходимо в усіх суспільствах, де виникає потреба закрити прогалини на ринку праці, особливо обслуговування. ... Греки їх називали *metoikos* ..., маючи на увазі мобільні ресурси, на відміну

від стаціонарних» [11, с. 8-79, див також 10, с. 7]. В семантиці Нової Європи семантика активного і мобільного суспільства закріплюється в вимозі вільного переміщення фінансів, товарів, людей та інформації. Інклюзія Чужого, за умов її постійного повторення, стає імпульсом конституювання амбівалентного, але спільного європейського простору [8, с. 19].

З позицій системно-теоретичного аналізу (Н.Луман) визначення семантик старої Європи пропонується здійснювати на макрорівні соціально-філософської рефлексії. Н. Луман розглядає їх як самоописи складно структурованого суспільства, яке виходить за рамки національно організованих соціумів. Він пропонує п'ять тематичних блоків семантик старої Європи, які зберігають свою релевантність у нових соціокультурних контекстах. Це семантики, які торкаються онтології [семантика старої Європи 1, 6, с. 893-910], співвідношення цілого та його частин (семантика старої Європи 11, 6, с. 912-930), взаємозв'язок між політикою та етикою [семантика старої Європи 111, 6, с. 931-949], освітня традиція [семантика старої Європи 1У, 6, с. 950-954], від варварства до самокритики [семантика старої Європи У, 6, с. 954-958]. Основні смисли та імперативи ідеї Європи – свобода, рівність, солідарність, верховенство права, людська гідність, благоговіння перед життям, толерантність, загальнолюдські цінності та християнська етика – є комплементарними настановами, що посилює їх впливовість і значущість як регуляторів сталого розвитку екологічно і соціально відповідальних соціумів.

У цьому зв'язку треба зауважити, що орієнтаційна функція ідеї Європи та її вплив на суспільні трансформації посилюється за умов дискурсивного прояснення її смислів у конкретних соціокультурних контекстах, що водночас є їхньою комунікативною та соціокультурною адаптацією. Вона є передумовою перетворення цих смислів з апелятивних на практично та екзистенціально мотивовані.

У підсумку треба зазначити, що сучасна ідея Європи і концептуалізація сталого розвитку як способу існування розвинутих європейських країн

утворюють спільне смислове поле, яке містять у собі потужний потенціал суспільного оновлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Култаєва М.Д. Ідея світового суспільства та її трансформації у теоретичних побудовах сучасної німецької теоретичної соціології // *Методологія, теорія і практика соціологічного аналізу сучасного суспільства. Збірник наукових праць*. – Вип. 105. – X.; ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2009. – 670 с./ Марія Култаєва. – С. 34-42.
2. *Основи сталого розвитку Харківської області до 2020 року*. – Харків: Видовничий Дім «ІНЖЕК». 2010. – 508 с.
3. Christen Marius. Nachhaltigkeit als ethische Herausforderung // *Information Philosophie*. N 2, Mai 2011. – S. 34-43.
4. Habermas Jürgen- Die Einbeziehungen des Anderen. Studien zur politischen Theorie. - Frankfurt am Main: Suhrkamp. 2004. – 403 S.
5. Klemperer Victor. LTI . Notizbuch eines Philologen. – Leipzig: Reclam. 1970. - S.349.
6. Luhmann Niklas. Die Gesellschaft der Gesellschaften. Zweiter Halbband. – Frankfurt am Main: Suhrkamp. 1998. – 1164 S
7. Reheis Fritz. Nachhaltigkeit, Bildung und Zeit. – Erlangen: Schneider Verlag. 2005. – 309 S.
8. Sloterdijk Peter. Zorn und Zeit. Politisch-psychologischer Versuch/ - Frankfurt am Main: Suhrkamp. 2006. - 356 S.
9. Sloterdijk Peter. Falls Europa erwacht. Gedanken zum Programm einer Weltmacht am Ende des Zeitalters ihrer politischen Absence. - Frankfurt am Main: Suhrkamp. 1994, - S. 50, 60.
10. Sloterdijk Peter. Philosophische Temperamente. Von Platon bis Foucault. – München: Diederich Verlag. 2009. –115 S.
11. Stichweh Rudolf. Die Welgesellschaft. – Frankfurt am Main. 2006. – 275 S.
12. Stichweh Rudolf. Der Fremde. Studien zur Soziologie und Sozialgeschichte. Frankfurt am Main : Suhrkamp. – 2010. – 213 S.

Устойчивое развитие как составляющая идеи современной Европы.

Харченко В. А.

В статье на материале немецкого социально-философского дискурса рассматриваются установки и социальные императивы устойчивого развития, которые генетически связаны с идеей Европы. Концептуализация устойчивого развития под влиянием идеи Европы осуществляется не только на социально-экономической плоскости, но и в проблемном поле экологической этики и философии образования. Показано, что императив устойчивого развития на практическом уровне выдвигает претензии на осуществление надежд и мечтаний, представленных в идее Европы. В ядро этой идеи включено признание необходимости устойчивого развития европейских стран, способных гарантировать своим гражданам свободу и достойную жизнь. Доказывается, что одной из

предпосылок устойчивого развития является инклюзия Чужого как ресурса самообновления.

Ключевые слова: идея Европы, устойчивое развитие, ресурс, обновление, гуманизация, всемирное общество, инклюзия, Чужой, признание.

Steady development as an Ingredient of the Present Europe Idea.

V. A. Charchenko

The article is devoted to concerning of attitudes and social imperatives of the steady development which origin is connected with the European idea. The conceptualization of the steady development through influence of the European idea is realizing not only on the economical and social levels, but also in the fields of ecological ethics and philosophy of education. It explicating demands of the imperative of the steady development on the practical level with their claims to make coming true all the hopes and dreams represented in the European idea. One of the central statements of this idea is a necessary recognition of the steady development of European societies with capability to ensure freedom and prosperity their own citizens. It is proved that one of the necessary conditions of the steady development is including of Foreigners as a resource of reviving,

Key words: the European idea, steady development, society, resource, reviving, humanization, world society, inclusion, Foreigner, recognition.